

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК [329.7СВУ:002.2]"1914/1918"
DOI: 10.33402/nd.2018-6-3-19

Іван ПАТЕР

*доктор історичних наук, професор
головний науковий співробітник*

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>

e-mail: I.Pater@nas.gov.ua

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано видавничу справу Союзу визволення України (СВУ) в роки Першої світової війни, показано національно-політичну орієнтацію його видань, спрямованих на реальне з'ясування тогочасного міжнародного становища та ролі й місця українського питання у європейському політичному просторі. Акцентовано на значенні публікацій пресових органів СВУ щодо висвітлення тогочасних військових подій на всіх фронтах війни, різних проблемах українського національного життя, становища на окупованих Росією галицько-буковинських землях українського населення, виконання ним примусових воєнних поборів, насильницьке вивезення представників української інтелігенції на Сибір, а згодом, після поразки російських військ у Галичині, евакуації місцевого населення вглиб російських губерній, насадженні православ'я на зайнятих теренах. Наголошено на популяризації української справи німецько- та французькомовною українською пресою у європейських країнах і серед громадсько-політичних діячів, публіцистів.

З'ясовано важливість звернень союзу до окремих європейських народів із викриттям наклепницьких вигадок московського панславізму на слов'янство, щодо захисту культури, добробуту й миру в Європі від московського варварства, із закликом допомогти у вирішенні долі України. Розкрито вплив інформаційно-дипломатичної політики союзу щодо поширення та утвердження українського питання як міжнародного чинника, піднесення національної свідомості серед полонених українців і виселенців українських таборів в Австро-Угорщині та Німеччині, пропаганди національно-визвольних ідей у середовищі української суспільності. Показано широкий спектр видань: від таборової преси до публікацій фундаментальних праць відомих українських і закордонних учених, класиків української та зарубіжної літератури, політичних діячів, публіцистів. Наголошено на чіткому політичному й ідеологічному спрямуванні видань СВУ – змаганні за державну незалежність і соборність українських земель.

Ключові слова: Союз визволення України, видавнича діяльність, книга, періодика.

Видавничу справу СВУ вважав одним із головних аспектів у реалізації національної ідеї. Однак цей напрям діяльності організації надзвичайно мало вивчений. Про це фрагментарно згадано у працях С. Наріжного, Ю. Липи, К. Даниленка, а також

у монографіях і статтях сучасних дослідників: І. Гирича, І. Патера, Н. Сидоренко, І. Срібняка, М. Романюка й І. Крупського та ін. Відтак мета дослідження – висвітлити значення видань СВУ у піднесенні національної свідомості, зокрема полонених і виселенців в українських таборах центральних держав, українців Наддніпрянщини і Галичини; показати їх роль у популяризації українського питання як чинника захисту європейської демократії від російської агресивної пропаганди та стабілізації миру в Європі; наголосити на їх виразній національно-політичній спрямованості на боротьбу за українську державність.

Союз визволення України, який утворили наддніпрянські політемігранти 4 серпня 1914 р. у Львові, своїм головним політичним постулатом проголосив державну незалежність і соборність України. Реалізацію своїх національних змагань він пов'язував із поразкою Росії у війні та поваленням царизму, внаслідок чого «на руїнах Російської імперії, цієї тюрми народів, встане Вільна Самостійна Україна»¹.

Для втілення в життя національної ідеї союз орієнтувався на Австро-Угорщину та Німеччину. Його діячі наголошували: якщо постулат державної незалежності України спрямований проти Росії, тим самим визначено політичну орієнтацію українців – бути на боці противників Росії².

Один із членів СВУ Євген Левицький зазначав: «Ми стоїмо на стороні Осередніх (Центральних) держав і сподіваємося висліді з цієї війни». Адже в разі перемоги Центральні держави «переведуть непроходимий граничний мур» та «для європейського стійкого співвідношення і тривалого миру допоможуть утворити самостійну українську державу»³. Політична орієнтація СВУ на Центральні держави свідчила про реальну оцінку організацією міжнародної ситуації, про її власну концепцію щодо ролі й місця українського питання у європейському політичному просторі.

Здобуття державної незалежності України СВУ пов'язував із міжнародною підтримкою народів і країн Європи. «Ми, українці з Росії, що злучилися в Союз визволення України, – сказано у відозві “До громадської думки Європи!” – звертаємося з цим покликом до цілого цивілізованого світу, нехай світ поможе нашій слушній справі. Ми звертаємося з тим глибоким переконанням, що українська справа є рівночасно справою європейської демократії»⁴.

В опублікованих у Відні відозвах до болгар, румунів, турків, шведів, чехів наголошено, що Союз визволення України – це організація українців, яких поневолила велика держава найближчого їм слов'янського народу і які не мають захисту й умов для національного розвитку на споконвічній землі своїх дідів та прадідів. Лише повернення Росії до її етнічних кордонів Московщини покладе кінець російському імперіалізму та захистить сусідів від російської інвазії. У зверненнях зазначено, що СВУ бере на себе великий історичний обов'язок викрити брехню московського панславізму, боронити культуру, добробут і мир Європи від московського варварства, вирішити долю України.

¹ Наша платформа. *Вістник Союзу визволення України* (далі – *Вістник*). Відень. 1914. № 1. С. 1–2.

² Пам'яткова книжка Союзу визволення України і Календар на 1917 рік. Відень, 1917. С. 368.

³ Українське слово (Львів). 1916. 24 січня.

⁴ До громадської думки Європи! *Вістник*. 1914. № 1. С. 2.

Відозви до нейтральних народів передали до дипломатичних представництв держав, які були у Відні, розіслали до європейських пресових агентств, найважливіших періодичних видань та окремих політиків і дипломатів, що сприяло зацікавленню українською справою з боку широких кіл західноєвропейської громадськості. Про це красномовно свідчили реферати іноземної преси й авторів, видруковані на сторінках періодичних видань союзу – «Вістника СВУ» та «Ukrainische Nachrichten». Наголошу, ці відозви стали першими актами української закордонної політики від часів мазепинської еміграції, першим відкритим виступом на міжнародній арені наддніпрянського політикуму у ХХ ст. як представництва українського народу. Це був лише пролог до подальших інформаційно-дипломатичних акцій, які згодом розвинув СВУ в різних країнах світу⁵.

У зв'язку з цим союз робив все для популяризації української справи в Європі, знаючи, що громадська думка, хоч не вирішує політичних проблем, але є великим рушієм і має значний вплив на їхнє поладження. Тому важливого значення надавав інформаційній політиці, насамперед своїм періодичним виданням.

Головним його пресовим органом став «Вістник Союзу визволення України», який виходив у Відні з жовтня 1914 р. по грудень 1917 р., а в 1918 р. – уже під назвою «Вістник політики, літератури й життя». Це був регулярний, часто ілюстрований щотижневик, усіх чисел якого вийшло 226 (загальний наклад одного – 5 000 примірників). Редагування й коректуру здійснювали В. Дорошенко і М. Возняк, а в 1918 р. – А. Жук. Відповідальними за технічну сторону випусків були: О. Бачинський – Ч. 1–52; В. Біберович – Ч. 53–105; М. Троцький – Ч. 106–Ч.183. Друкувався «Вістник» у Відні спочатку в друкарні Міхатарістів, а від Ч. 11–12 і до кінця – у друкарні А. Гольцгавзена. У редакції працювало близько 60 осіб. Він неабияк впливав на піднесення національної свідомості військовополонених українців російської армії, галичан та буковинців. Окремі його числа, незважаючи на різні перепони, розповсюджувалися і в Наддніпрянщині⁶.

Публікації часопису були присвячені діяльності союзу, тогочасним військовим подіям, проблемам українського національного життя, міжнародним аспектам українського питання, у них подавали історико-культурологічні огляди, друкували прозові й поетичні твори українських письменників і поетів, матеріали іноземних авторів про Україну, її роль у світовому історичному процесі. «Вістник» як позапартійний орган об'єднував людей різного суспільного спрямування, які прагнули до національно-політичного визволення українців з-під російського панування. Він був дуже солідним виданням воєнного часу⁷. Крім того, став інформаційним джерелом про українські справи і для інших органів української та зарубіжної преси.

Союз видав у Відні німецькою мовою газету «Ukrainische Nachrichten». З вересня 1914 р. по січень 1917 р. зокрема вийшло 100 чисел (наклад одного – 3 000 примірників). Її редактором був колишній український соціал-демократ Микола Троцький. Переклади на німецьку робив секретар президії СВУ В. Козловський, за технічний бік

⁵ Патер І. Союз визволення України: проблема державності і соборності. Львів, 2000. С. 75–76.

⁶ Липа Ю. Союз визволення України. Одеса, 1917. С. 12.

⁷ Наріжний С. Українська еміграція: Культурно-освітня праця між двома війнами. Прага, 1942. С. 14.

видання спочатку відповідав В. Біберович, а згодом – О. Бачинський. Газету безкоштовно надсилали до редакцій найвпливовіших пресових органів Австро-Угорщини, Німеччини, Італії, Швейцарії, Норвегії, Данії, Голландії, Америки, а також ученим, політикам, громадським діячам. До речі, політична програма СВУ, її головні напрями спочатку були опубліковані в «Ukrainische Nachrichten», а потім у «Вістнику»⁸.

У Лозанні (Швейцарія) під егідою СВУ видавали франкомовний місячник «La Revue Ukrainienne», якого вийшло дев'ять чисел. Його завдання полягало в інформуванні антантівського світу про українську справу. Видавцем і редактором спочатку був Артур Зеліб, соціал-демократ, галичанин французького походження, який працював директором гімназії у Лозанні, згодом редакцію часопису перейняв український есер Євген Бачинський⁹.

Видавничу діяльність проводили також у таборах військовополонених українців російської армії: Фрайштадті (Австрія), Вецлярі, Зальцвелделі та Раштаті (Німеччина). Усі вони перебували під опікою СВУ. Тут інтелектуальні сили галичан й освічені полонені-українці вели велику культурно-освітню і національно-освідомлювальну працю, для чого було відкрито «Просвітні відділи». Для видання таборової преси створювали редакційні комітети. Завдання таборових видань полягало насамперед у культурно-національно-просвітницькому освідомленні полонених вояків-українців і вишколі кваліфікованих кадрів для розбудови національного життя на Батьківщині, мобілізаційного суспільно-національно-політичного аспекту в підготовці кадрів до визвольних змагань на основі політичної платформи СВУ – висвітлюванні щоденного життя полонених, різних суспільно-політичних та економічних тем¹⁰.

Таборовим часописом стала «Розвага», перше число якої побачило світ у Фрайштадті 5 червня 1915 р., вона виходила раз на тиждень накладом 2 000 примірників. Її появу полонені зустріли по-різному. Співробітник часопису Дмитро Піддубний зазначав, що «перше число “Розваги” з братерським привітом до своїх полонених земляків ступило на тернистий шлях їхнього збиткування та осуду»¹¹. Одні поставилися до газети вороже й не хотіли її читати, інші, а їх було більше, хоч і хотіли читати, але боялися потрапити до списку неблагонадійних після повернення додому. Майже весь наклад першого номера тижневика опинився на таборових смітниках. «Скрізь по табору, – згодом згадували члени редакції, – було чути лайки на “Україну” та “Рідну мову”, а тим, що писали і друкували газету, небезпечно було й через табір пройти»¹². Але, незважаючи на ці нападки та прикроші, часопис уже за рік внаслідок національно-освідомлювальної праці здобув популярність у всіх таборах і робітничих командах Австро-Угорської імперії. Газета виходила з постійним гаслом: «Давайте з рук до рук, з барака до барака!». Першим її редактором був відомий галицький громадський діяч та вчений-мовознавець Василь Сімович, а після його від'їзду для ведення просвітницької роботи в таборах полонених українців у Німеччині газету

⁸ Ukrainische Nachrichten (Wien). 1914. 16 September; *Вістник*. 1914. № 1. С. 1–2.

⁹ Патер І. Союз визволення України... С. 78.

¹⁰ Даниленко К. Видавниче товариство ім. Івана Франка. *Союз визволення України 1914–1918*: зб. спогадів. Відень; Нью-Йорк, 1979. С. 158–159.

¹¹ Там само. С. 160.

¹² Розвага (Фрайштадт). 1915. 1 листопада.

редагував полонений Федір Шевченко (син Івана – брата Тараса Шевченка). Часопис виходив до середини 1918 р., усього вийшло 134 числа.

23 січня 1916 р. у Раштаті редакційний комітет у складі 25 осіб почав видавати тижневик «Розсвіт» накладом 1 500 примірників, призначений передусім для піднесення національної свідомості полонених, які не до кінця сприймали українську ідею. У зверненні «До земляків» зазначено: «Наша мета була б в деякій мірі осягнена, коли б наші земляки тут, в полоні, не марнуючи даремно часу, обмінювалися думками, училися пізнавати самі себе, бо ми тепер перед тою хвилиною, коли скинемо ярмо темноти, ярмо рабства. Перед нами починає світати, мов перед сходом, тому й газету назвали «Розсвіт»»¹³. Часопис надсилали також українцям-полоненим у робітничі команди. У таборі продавали за день близько 600 примірників. Окрім того, у Раштаті випускали багато «метеликів», брошур, листівок, відозв, друкували також замовлення таборової команди, що фінансово підсилювало центральну таборову організацію¹⁴. Редакторами газети в різні періоди були: В. Сімович, Г. Петренко, В. Мороз.

Завдяки діяльності просвітнього відділу в таборі Зальцведель було утворено редакційний комітет із 15 осіб. Він напередодні Різдвяних свят 1916 р. випустив односторонню «Нову зоря» півторатисячним накладом, яку безкоштовно роздали полоненим воякам. Згодом вона спричинила появу нового друкованого органу – «Вільне слово». 1 березня 1916 р. вийшло перше число цієї газети тиражем у 2 000. Спочатку «Вільне слово» видавали як двотижневик. Але поступово інтерес зростав, і вона почала виходити як тижневик, а згодом і двічі на тиждень майже 3 000 накладом. Першим її редактором був Петро Карманський.

Часопис Вещлярського табору «Просвітній листок» побачив світ у кінці 1915 р., його видавали тричі на тиждень. На початку він опинився у такій самій ситуації, що й інші видання української таборової преси. 5 січня 1917 р. «Просвітній листок» замінила «Громадська думка». Завдяки діяльності редакційного колективу з 10 осіб наклад газети становив 3 000 примірників. Редакторами були: Василь Пачовський, Богдан Лепкий, Омелян Терлецький.

Зрозуміло, всі таборові видання потребували фахових редакторів, коректорів і друкарських технічних сил. Щоб заповнити цю прогалину, Василь Сімович та Зенон Кузеля, які мали певний досвід журналістської і видавничої діяльності, провели відповідні двотижневі курси у трьох таборах Німеччини. Для спрямування видавничої справи в потрібне русло уклали єдиний статут Видавничого товариства, який затвердила президія СВУ¹⁵.

У середині 1918 р. у зв'язку зі саморозпуском Союзу визволення України, від'їздом великої кількості полонених у складі дивізій сіро- і синьожупанників на оборону рідного краю таборові часописи переживали гостру матеріальну скруту. Тому союз прийняв рішення закрити «Громадську думку» у Вещлярі й «Розсвіт» у Раштаті, а видавати спільну газету для трьох громад таборів у Німеччині – «Вільне слово» за редакцією З. Кузеля. Незабаром газета перетворена в орган Української урядової комісії для репатріації полонених – «Шлях», який видавали в Зальцведелі до 1920 р.

¹³ Розсвіт (Раштат). 1916. 13 січня.

¹⁴ Даниленко К. Видавниче товариство ім. Івана Франка... С. 164.

¹⁵ Патер І. Союз визволення України... С. 282.

Із припиненням виходу таборової преси їхні друкарні планували перевезти в Україну для видання українських газет¹⁶.

Зазначу, що в таборах, окрім газет, друкували і книги. Варто назвати друге видання у Вецлярі відомої брошури М. Міхновського «Самостійна Україна» з передмовою О. Скорописа-Йолтуховського (1917), а також збірку «Наша пісня», що витримала декілька перевидань¹⁷.

Усі таборіві видання були ідентичні за стилем. Їхній зміст відображав зусилля СВУ виконати завдання національного освідмлення полонених, посилити їх патріотизм, сподівання і впевненість у майбутнє своєї держави.

До важливих завдань союзу належала пропаганда та поширення національно-визвольних ідей серед української суспільності. З цією метою він і вів інтенсивну видавничу діяльність. Знаючи велику популярність поезії Тараса Шевченка серед українського громадянства, її національно-виховну роль, СВУ видав у Відні двома випусками «Кобзар» накладом 21 тис. примірників, який, за висловом Володимира Дорошенка, «розбудив Україну і став ніколи невисихаючим джерелом національної свідомості»¹⁸. У виданні вміщено автобіографію поета, а Денис Лукіянович схарактеризував його творчість¹⁹.

Ще свіжим у пам'яті багатьох українців був вересень 1914 р., коли російське військо вступило до Львова. Українці-офіцери та прості солдати російської армії за короткий час не залишили жодного примірника «Кобзаря» у львівських книгарнях. Українці, які змушені були проливати кров «не за Україну, а за її ката» і боляче сприйняли заборону відзначення Шевченкового ювілею в Росії, шукали розради й поради у творах національного поета.

Видатний український художник Іван Труш згадував, що на запитання директора книгарні, навіщо у бою «Кобзар», відповідь покупців звучала одна: «Все легше умирати з Шевченком при боці»²⁰. Тому в анотації до першого випуску «Кобзаря» зазначено: «Йдучи назустріч гарячим побажанням цілого громадянства, а особливо наших хоробрих вояків і земляків – бранців з підросійської України мати улюблену святу книгу, рішив Союз видати бодай вибрані поезії вішого Тараса, аби скорше задовільнити сі бажання»²¹.

Видання «Кобзаря», незважаючи на великий наклад, дуже швидко розійшлося серед полонених українців у таборах Австро-Угорщини та Німеччини, українських вояків австро-угорського війська, виселенців в австрійських таборах. «Українські солдати з-над Дніпра і Донця, Кубані й Чорного моря, – зазначав відомий галицький громадсько-політичний діяч Л. Цегельський, – що пройшли Галичину, що там довший час стрічалися з національно-свідомими українськими селянами, що тепер у таборах полонених ознайомлюються може перший раз з творами Кобзаря, що стрічалися в

¹⁶ Романюк М. До історії становлення української табірної преси (1915–1917 рр.). *Третій Міжнародний конгрес українців. Історія* (Харків, 26–29 серпня 1996 р.). Харків, 1996. Ч. 2. С. 213–222.

¹⁷ Свобода (Нью-Йорк). 1954. № 155.

¹⁸ Дорошенко В. В сто-перші роковини. *Вістник*. 1915. № 11–12. С. 2.

¹⁹ *Вістник*. 1915. № 9–10. С. 22; № 23–24. С. 20.

²⁰ Шевченківський культ у Галичині і російська окупація. *Вістник*. 1915. № 33–34. С. 14.

²¹ *Вістник*. 1915. № 9–10. С. 22.

полі, чи в полоні з іменем, славою й ідеєю Українського січового війська, вони вернуть іншими, новими людьми у свої села, несучи по всіх закутинах України Шевченкове евангеліє»²².

У 1915 р. союз видав окремою книжечкою «Великий Льох» Шевченка з передмовою і поясненнями Василя Сімовича. Автор зробив висновок, що поема-містерія сповнена надії на відродження української нації, духовні скарби якої, сховані у «Великому Льоху», недосяжні для поневолювачів, хоч «малий льох в Суботіві / Москва розкопала, Великого ж того льоху / ще й не дошукалась».

Зазначу, що в 1918 р. заходами Видавничого товариства ім. Івана Франка у Фрайштадті видано «Три поеми (Сон, Кавказ, Суботів)» Т. Шевченка, а також твори І. Франка, Марка Вовчка, С. Руданського, Ю. Федьковича, Б. Лепкого й інших письменників²³.

На кошти союзу опубліковано популярну історію України М. Грушевського «Як жив український народ» (Царгород, 1915. 2-ге вид. 107 с., наклад – 14 тис. примірників). Це друге ілюстроване видання найпопулярнішої серед найширших кіл народних мас праці вченого ставило книгу за значенням на той час на друге місце після «Кобзаря» Т. Шевченка²⁴.

Важливою для поширення національної ідеї була наукова розвідка Л. Цегельського «Самостійна Україна», видана у Відні 1915 р. У ній відомий галицький діяч наголосив, що ідея української державної самостійності «червоною ниткою тягнеться протягом цілої історії українського народу... Однак із втратою державної самостійності національна ідея була приглушена, і тільки всесвітня війна “надала цій ідеї незвичайної сили” – йде сьогодні розмова за самостійну державу. Так, браття! за українську державу – самостійну і від нікого незалежну!»²⁵.

Для піднесення національної свідомості українців, з'ясування ставлення українського народу до польського й особливо до російського, показу його окремішності, пробудження серед наддніпрянської інтелігенції ідеї української державності, підняття її на боротьбу проти москвофільства і русифікації значну роль відіграла інша праця Л. Цегельського – «Русь – Україна, а Московщина – Росія», що вийшла другим виданням у Царгороді 1915 р. накладом 15 тис. примірників, а насправді вважають, що всі 40 тис. Більшу його частину турецька розвідка встигла перепачкувати в Україну²⁶.

З нагоди виходу цієї праці В. Дорошенко писав, що «свого часу (перше видання з'явилося у 1901 р.) перепачковано досить значну кількість її до нас (у Наддніпрянщину) і тут багато причинилася вона до вияснення основ українського світогляду серед нашої молодіжи. Сподіваємося, що й тепер вона зробить своє діло й допоможе не одному з-поміж тих численних наших земляків, що наслідком світової завірюхи зробилися гістьми Осередніх держав, відкрити самого себе, пізнати й полюбити рідну Україну». В. Дорошенко зазначав, що цю книгу з користю для себе

²² Вістник. 1917. № 38. С. 317–318.

²³ Даниленко К. Видавниче товариство ім. Івана Франка... С. 172.

²⁴ Вістник. 1915. № 23–24. С. 20.

²⁵ Там само.

²⁶ Цегельський Ю. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмілову. Ellicott City, Md., 1992. С. 345.

прочитає кожен українець, бо «вона не одне йому нагадає, не одне оживить в його пам'яті й уяві, не одне покаже з іншого боку, не одне невідоме перед нами розкриє»²⁷.

Національним катехизмом (повчанням) назвали наддніпрянці й галичани книгу відомого галицького педагога Богдана Заклинського «Що треба знати кожному українцеві?», видану у Відні 1915 р. 20-тисячним накладом²⁸. У брошурі доступно викладено найпотрібніші відомості про український народ, його територію, мову, віру, історію та відзнаки України, вказано на патріотичні обов'язки українця, його місце та поведінку в сім'ї/родині, громадському житті та на чужині, висвітлено способи здійснення найвищого ідеалу – утворення самостійної Української держави²⁹.

Для ознайомлення громадськості з українською історією, розвитком політичної думки й громадського життя українців у Росії й Австрії завдяки СВУ побачили світ такі праці: В. Дорошенка «Півтора ста літ української політичної думки» (1914) й «Українство в Росії» (1917), В. Левицького «Як живеться українському народові в Австрії» (1915), В. Гнатюка «Національне відродження австро-угорських українців» (1916), О. Кириленка (О. Жеребко) «Українці в Америці» (1916), М. Лозинського «Галичина в життю України» (1916) та низка інших.

Переломний історичний момент вимагав від українців рішучих дій зі зброєю в руках. Організація власного війська стала історичною необхідністю. Український народ поряд із мільйонними арміями ворожих держав увійшов у вир війни невеликим Легіоном Українських січових стрільців (УСС) (2 500 вояків), щоб довести своє право на власну державу. «По довгих роках національного летаргу, – писав В. Дорошенко, – повстала збройна сила, своє власне українське військо, що рушило виборювати волю і долю рідному народові в кривавих змаганнях на полі бою»³⁰.

СВУ та УСС, опираючись на національні інтереси, мали однакову програму максимум – утворення незалежної Української держави. В інформаційній брошурі «Відомості про російську Україну», підготовленій для Січових стрільців у серпні 1914 р. у Львові, а виданій в січні 1915 р. у Відні, наголошено, що «час слухний не відійшов, а наблизився до нас і день погибелі царської монархії та визволення України вже стоїть не за горами. Це мусить бути і це буде, бо ціла історія, все життя на нашій боці»³¹.

Збройній боротьбі українського народу за свою волю присвячена праця І. Крип'якевича «Українське військо» (1916), яка «повинна знайтися в руках кожного члена УССтрільцтва й кожного вояка-українця загалом». У книзі О. Назарука «Слідами Українських Січових Стрільців» (1916, наклад – 3 000 примірників) наголошено, що «змагання всіх українців повинні злитися в однім величезнім, солідарнім змагання української нації до досягнення тих ідеалів, змагання до яких зродило український оружний чин». У брошурі В. Темницького «Українські Січові Стрільці» (1915) уперше подано відомості щодо творення січового братства, яке «в новітню нашу історію вплело ніколи не в'янучі лаврові листки»³².

²⁷ Вістник. 1916. № 111. С. 535.

²⁸ Патер І. Союз визволення України... С. 87.

²⁹ Вістник. 1915. № 27–28. С. 16.

³⁰ Дорошенко В. Всеукраїнське значення УСС. *За волю України*. Нью-Йорк, 1967. С. 39.

³¹ Патер І. Союз визволення України... С. 273

³² Вістник. 1916. № 93–94. С. 279; № 97. С. 535; 1915. № 19–20. С. 24.

Успіхи УСС на фронті давали СВУ переконливий матеріал для різних дипломатичних і політичних акцій. Стрільці, по суті, започаткували національне військо, зробили, як писав Роман Смаль-Стоцький, з української справи міжнародну проблему³³.

Для популяризації української справи в Європі СВУ видав багато цінних публікацій іноземними мовами, у яких передусім було визначено необхідність утворення самостійної Української держави. Так, німецькою опубліковано брошуру С. Рудницького «Ukraina und die Ukraiener» (Відень, 1915), яка розкривала для німецького читача значення й важливість України у Великій війні. Формулюючи національно-політичні постулати, С. Рудницький наголошував на безпосередній зацікавленості українців зі всіх слов'янських народів у поразці Росії у війні. Адже Російська імперія стала могутньою тільки через поневолення України, тому «російську великодержавність можна зламати лише шляхом відокремлення України від російської держави»³⁴. Власне це СВУ вважав головною аксіомою війни, і якщо воно не реалізується, то «сторіками пролита кров потече на марне, і незломлений (у випадку невідірвання України) московський деспотизм напружить всі свої сили, щоб за кілька найближчих літ знову спробувати у морі людської крові затопити європейську культуру»³⁵.

Публікацію твору С. Рудницького здійснено в Римі 1914 р. її переклав і написав до неї передмову італійський журналіст Гвальтьєро Бразіолі³⁶.

Крім того, німецькою мовою видали у Відні 1914 р. ілюстрований 40 світлинами альбом С. Рудницького «Ukraina. Land und Volk» («Україна. Край і народ»). Титульна сторінка художниці Олени Кульчицької зображала жінку-українку з двома дітьми – символом соборної України³⁷.

Німецькою союз видав у Відні також праці М. Грушевського «Ein Überblick der Geschichte der Ukraina» («Короткий огляд історії України», 1914) і «Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung» («Українська справа в історичному розвитку», 1916). Крім того, палкий прихильник українців Джордж Раффалович (очолював Український комітет в Англії) написав передмову й опублікував англійською мовою в Лондоні ілюстровану працю М. Грушевського «The Historical Evolution of the Ukrainian Problem» («Історичний розвій українського питання», 1915). До публікації додано також окремий список статей, що стосувалися українського питання від часу вибуху війни, і Меморандум Українського комітету в Англії, в якому закликано англійську громадськість займатися та цікавитись справами України³⁸.

Посол до Віденського парламенту Є. Левицький із рамени СВУ плідно працював у Німеччині. У «Листах з Німеччини» (1916), брошурах «Ukraine, Ukrainer und die Interessen Deutschlands» («Україна, українці та інтереси Німеччини», 1916), «Die Ukraine, der Lebensnerv Rußlands» («Україна – життєвий нерв Росії», 1916) він розкрив ставлення політичних кіл Німеччини до українського питання, показав її роль

³³ Смаль-Стоцький Р. Початок віднови Української Держави. *Календар-альманах Українського народного Союзу на 1967 рік*. Нью-Йорк, 1967. С. 93.

³⁴ Rudnyćkyj S. *Ukraina und die Ukraiener*. Wien, 1914. S. 143.

³⁵ Вістник. 1914. № 3–4. С. 16.

³⁶ Вістник. 1915. № 9–10. С. 23.

³⁷ Вістник. 1916. № 77–78. С. 143.

³⁸ Патер І. Союз визволення України... С. 66; Вістник. 1915. № 39–40. С. 16.

у полагоджені української справи, акцентував на експансіоністських планах Росії на Балканах, наголосивши, що тільки самостійна Україна матиме велике значення як торговельно-політичний міст між Центральною Європою й Азією, тому необхідне її політичне відродження³⁹.

У популяризації українського питання серед німецькомовної громадськості мала значення праця проф. Івана Пулюя «Ukraine und ihre internationale politische Bedeutung» («Україна та її міжнародне політичне значення», 1915). Автор подав коротку українську історію для орієнтації німецьких читачів, зокрема наголосив на слабкості Московського царства до часу приєднання України, через яку «Росія промстила собі міст до Чорного моря і Балкан». Тому проти надмірної могутності російського царату найкращим виходом стане утворення незалежної Української держави, тоді Росія у своєму розвитку буде відкинута назад, що «зробить її московською, азійською державою». Державна незалежність України стане загалом умовою та ключем до європейського миру, і це питання має міжнародне значення⁴⁰.

Поразка австро-угорської армії на Східному фронті, невдача т. зв. константинопольської акції СВУ, усунення з посади керівника зовнішньополітичного відомства графа Берхтольда і прихід на його місце барона С. Буріана, сподівання на провідну роль Австрії у відродженні самостійної Української держави, як зазначав О. Скоропис-Йолтуховський, українцям довелося «здати в архів»⁴¹. Тепер союз у реалізації своїх національно-політичних постулатів надіявся на більш сильну Німецьку державу.

Виступаючи 23 лютого 1916 р. перед німецькими політичними та промислово-фінансовими колами Мюнхена на тему «“Самостійна Україна”: мрія в 1781 р., дитинна утопія 1854 р., політична потреба 1888 р., а тепер пекуча необхідність» О. Скоропис-Йолтуховський зазначав: «... ми певні того, що німці розв’яжуть цю проблему, бо самостійність України стала політичною konieczністю теперішнього розвитку справ...». Досягнути цього українці зможуть лише тоді, коли перебуватимуть серед європейських народів і таким способом «зможуть відібрати ґрунт з-під ніг російського велета». Це можливе тільки за умови утворення самостійної Української держави, а це підносить українську проблему до рівня світових подій⁴².

Німецький текст виступу О. Скорописа-Йолтуховського був видрукуваний у часописі «Osteuropäische Zukunft» (1916, № 8, 9) та окремою брошурою під вищезазначеним заголовком (Відень, 1916)⁴³.

Для ширшого ознайомлення німецької суспільності з історією України, її господарством, визвольними змаганнями, національними відмінностями між українцями і росіянами, українським національним рухом та політичними партіями в новітній час СВУ опублікував брошуру «Die Ukraine und der Krieg. Denkschrift des Bundes zur Befreiung der Ukraine» («Україна і війна. Меморандум Союзу визволення України»,

³⁹ Вістник. 1915. № 25–26. С. 22–23.

⁴⁰ Вістник. 1915. № 37–38. С. 16.

⁴¹ Скоропис-Йолтуховський О. Мої «злочини». *Хліборобська Україна: збірник*. Відень, 1920–1921. Ч. II, III, IV. С. 214.

⁴² Вістник. 1916. № 99. С. 332.

⁴³ Вістник. 1916. № 104. С. 422.

Мюнхен, 1915). Це – своєрідне резюме українського питання, до якого додали етнографічну карту суцільної української території⁴⁴.

Крім того, тут містилися відомості про Союз визволення України та його заклик до німецької нації. У ньому, зокрема, вказано: «Ми звертаємося до кайзера, німецьких союзних князів і німецького народу з найщирішим і найневідкладнішим проханням визволити нас від тривалого гноблення і рабства й допомогти в досягненні державної незалежності. Лише через створення самостійної України великоросійської небезпеки позбавиться й Німеччина. Для свого повного розвитку Україна покладається на німецьку інтелігенцію й німецький капітал, які знайдуть для себе багатюще поле діяльності»⁴⁵.

Як окремі відбитки з «Ukrainische Nachrichten» вийшли листівки: «Der Bund zur Befreiung der Ukraina» («Політична платформа Союзу»), «Die russische Ukraina» (коротка стаття А. Жука зі статистичними даними про підросійську Україну) і «Die politischen Parteien in der russischen Ukraina» (стаття В. Дорошенка про національно-визвольні змагання російських українців). Дві останні публікації опубліковано також італійською: А. Zuk «L'Ukraina russa» і W. Doroschenko «Brevi cenni dei partiti politici dell'Ukraina» (Рим, 1914)⁴⁶.

Німецькою мовою союз видав книгу «Der Krieg, die Ukraina und die Balkanstaaten» («Війна, Україна і балканські держави», 1915), в якій уміщено статтю Л. Цегельського «Як Росія визволила Україну», його ж нариси: «Україна і Румуни», «Україна і Болгари» та «Україна і Туреччина». До цього долучено відозви СВУ до балканських народів і «До громадської думки Європи» та його платформу⁴⁷.

Для популяризації українського питання в Чорноморсько-балканському просторі СВУ відрядив на Балкани своїх відпоручників: М. Меленевського, Л. Ганкевича, С. Барана і Л. Цегельського. Союз хотів знати громадську думку цих країн щодо української проблеми та визволення інших поневолених народів Російської імперії. Він прагнув якнайбільше залучити до активної роботи чужинців із метою пропаганди українського питання та його підтримки на міжнародному рівні. Представникам СВУ пропонували публікувати у пресі цих країн комунікати й інформаційні статті про союз, знайомитися з політиками, публіцистами та громадськими діячами, виявляти їхнє ставлення до українців, організовувати серед чужинців комітети прихильників України, а найголовніше – спонукати їх виступити проти Росії⁴⁸.

У Румунії, куди прибули М. Меленевський і Л. Ганкевич, тільки соціал-демократична партія підтримувала українську справу. Румунська преса неохоче виявляла зацікавлення українським питанням, а публікації ворожого змісту щодо українства зовсім не піддавалися критичному аналізу. Однак українське питання все-таки популяризувалося серед румунської суспільності, і це завдяки публікаціям великого симпатика українців, давнього друга М. Драгоманова, проф. Земфіра Арборе в органі соціал-демократів «Люпта» («Боротьба»), його брошури «Ukraina și Romania»

⁴⁴ Вістник. 1915. № 25–26. С. 21.

⁴⁵ Die Ukraine und der Krieg. München, 1915. S. 23.

⁴⁶ Вістник. 1915. № 9–10. С. 23.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Патер І. Союз визволення України... С. 89.

(«Україна і Румунія», Бухарест, 1916), а також завдяки праці Л. Цегельського румунською мовою «*Rusia Tarista – asupritoarea popoarelor*» («Царська Росія – гнобителька народів», Бухарест, 1914) з передмовою З. Арборе, до якої було додано також усі відозви СВУ, маніфест Головної Української Ради й етнографічну карту України⁴⁹.

У Болгарії представники СВУ зустрічалися з урядовцями і політичними діячами різних напрямів, які підтримували українську справу, про що свідчили публікації у пресі. Багато статей про діяльність союзу помістив урядовий орган «Народни права», стамбулістів «Новъ Вѣкъ», найбільші софійські газети «Утро» і «Дневникъ», напівурядова «Воля». У них друкували розділи з брошури М. Грушевського «Огляд української історії», яка вийшла у Софії (1914) окремою книжечкою, В. Дорошенка «Політичні партії на Україні», С. Рудницького «Україна і Українці».

У збірнику історичних та політико-економічних статей «Централнитѣ сили и България» Л. Ганкевич помістив статтю про історію болгарсько-українських відносин, ставлення болгарського уряду до української справи, заяви відомих політиків й учених із цього питання, ставлення болгарської преси до українців⁵⁰.

Болгарською мовою вийшла брошура Л. Цегельського «Не освободителка, а потисница народитѣ (Как Русия “освобождает” Украина)» з етнографічною картою України. Переклав цю працю І. Шишманов та доповнив її статтею «Україна і Болгарія».

Л. Цегельський опублікував також полемічну брошуру «Украинство нѣмска интрига ли є? Отговоръ на русофилитѣ Я. Романчукъ и др. Н. Бобчевъ», в якій піддав нищівній критиці публікації галицького москвофіла-емігранта Я. Романчука і болгарського русофіла Н. Бобчева за їхні наклепницькі вигадки щодо українців та їхнього прагнення до незалежності. Її виданню сприяв також І. Шишманов.

Брошури Л. Цегельського мали значний успіх. Їх надзвичайно високо оцінив болгарський професор Т. Панов: «У народ понесли українську справу в Болгарії борці українського визвольного руху, передусім др. Цегельський, що своїми обома знаменитими писаннями познайомив болгарську читаючу публіку зі станом справ»⁵¹.

У Відні СВУ опублікував українською мовою працю професора університету в Софії І. Шишманова «Роля України в болгарському відродженні. Вплив Шевченка на болгарських поетів передвизвольної доби» (1916). З приводу виходу цієї книги «Вістник» писав: «З преінтересною та цінною розвідкою бувшого міністра просвіти радо познайомиться кожний поклонник Шевченка, тим більше, що говориться в ній про вплив Шевченка на поетів народу, дуже близького нам долею на протязі історичного життя українського народу, починаючи від хрещення України та приходу до нас церковних книг у староболгарській мові»⁵².

СВУ розглядав Туреччину як державу, прихильну до звільнення України з-під російського панування. На початку жовтня 1914 р. до Константинополя (Стамбула) прибув український соціал-демократ революціонер Маріан Басок-Меленевський, який

⁴⁹ Патер І. Союз визволення України... С. 93.

⁵⁰ Вістник. 1915. № 29–30. С. 19–20; 1916. № 5–6. С. 46–47; *Ukrainische Nachrichten*. 1915. 11 November.

⁵¹ Вістник. 1916. № 54. С. 572.

⁵² Там само. № 83–84. С. 198.

заснував тут представництво союзу й очолював його у 1914–1915 рр. У листопаді до нього приєдналися Л. Цегельський і С. Баран. Союз за підтримки австро-німецьких урядових кіл планував використати Туреччину в підготовці й організації українського легіону, що разом із турецькими військами мав висадитись на Чорноморському узбережжі й підняти повстанський рух на Півдні України.

Наголошу, що Туреччина була першою і (до початку 1918 р.) єдиною із Центральних держав, яка ще 24 листопада 1914 р., тобто навіть до вступу Османської імперії у війну з Росією, декларацією міністра внутрішніх справ Т. Таалат-Бея, одного з молодотурецьких тріумвірів, що фактично правили імперією, оголосила про необхідність визволення України з-під російського ярма. Визнання самостійницько-державницьких домагань українців і допомога в цьому турецького уряду – велике досягнення Союзу визволення України. Декларацію опублікували стамбульські газети, інформацію про неї поширили всі австрійські та європейські часописи, її передали телеграфні агентства⁵³. Так вона набула міжнародного резонансу.

Ще до приїзду делегатів СВУ до Стамбула було опубліковано, як вже зазначено, відозву (у Відні, 25 серпня 1914 р.) до турецького народу українською, французькою, турецькою мовами. У ній закликано турків іти на Росію в ім'я відновлення давніх дружніх турецько-українських зв'язків (гетьмани П. Дорошенко, П. Орлик, Задунайська Січ)⁵⁴.

Важливу роль для розуміння українського питання турецькою громадськістю відіграв збірник статей «Украина, Rusya, Türkiye» («Україна, Росія, Туреччина», Istanbul, 1915;), до якого увійшли статті: Л. Цегельського «Україна й Туреччина», М. Грушевського «Короткий огляд української історії», М. Меленевського «Культурна праця українців», А. Жука «Російська Україна в числах». У додатках уміщено відозви до турецького народу і «До громадської думки Європи», політичну платформу СВУ, а також карту Європи й України⁵⁵. Опубліковано книгу М. Грушевського «Як жив український народ. Коротка історія України» (Царгород, 1915, 2-ге вид., 107 с.), його ж «Малу історію України» (1916); брошуру Л. Цегельського «Не освободителька, а – гнобителька народів». Два останні видання передбачали опублікувати турецькою мовою та арабською графікою⁵⁶.

У Стамбулі СВУ видав листівки-звернення до українських солдатів російської армії «Солдате – озирнись!» (накладом 25 тис. примірників), до солдатів-росіян «Солдаты русской армии» (50 тис.) і до турецьких «Аскер» (Жовнір, 25 тис.) для розповсюдження турецьким військом двох перших відозв. Тут же вийшов Букварь для полонених-українців із Росії⁵⁷.

Українські видання СВУ друкували частково у друкарні грузинського католицького монастиря у Стамбулі. Щоправда, висловлювали думку, що книжкові видання союзу в Туреччині видано насправді у Відні. Однак аналіз паперу і шрифтів засвідчив

⁵³ Вістник. 1915. № 9–10. С. 17.

⁵⁴ Вістник. 1914. № 2. С. 1–2, 9; 1915. № 9–10. С. 16–17.

⁵⁵ Вістник. 1915. № 7–8. С. 17.

⁵⁶ Дашкевич Я. Турецько-українські взаємовідносини в першій половині ХХ століття (інформаційні зв'язки). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. С. 166–167.

⁵⁷ Вістник. 1915. № 9–10. С. 23.

друкування у Стамбулі⁵⁸. Видавнича та пропагандивна діяльність СВУ в Туреччині знайшла відгомін у пресі низки інших країн, наприклад, у німецькій, австрійській, угорській, італійській, навіть у північно-американській та бразильській.

Серед німецькомовних публікацій союзу варто відзначити статтю Івана Пулюя «Туреччина і Україна» у празькій газеті «Bohemia», яку передрукували й інші органи преси. У ній подано історію турецько-українських відносин, вказано на необхідність поразки Росії у війні на користь України й Туреччини⁵⁹.

Діяльність СВУ знайшла широкий відгомін й у нейтральних країнах – Швеції та Норвегії, завдяки його представникам М. Січинському, О. Рев'юку та О. Назаруку.

27 серпня 1914 р. СВУ видав відоzву до шведського народу, у якій наголошено, що «старі традиції шведсько-українського союзу будуть відновлені знову, нейтральна Швеція та вільна, незалежна Україна довіку зістануться у братерському союзі, щоб боронити себе, культуру, добробут і мир від московського варварства та ненажерливості»⁶⁰.

Завдяки великій інформативній роботі відпоручників СВУ у шведських і норвезьких часописах з'явилися публікації про українську справу відомих учених: історика Г. Єрне, знаних славістів д-ра Арне і д-ра А. Єнсена. О. Назарук просив президію союзу надсилати свої видання до скандинавських країн, особливо до Норвегії, оскільки «вістки про українську справу дійдуть скоро й до Англії»⁶¹.

Крім того, у Стокгольмі 1915 р. з'явилася шведською мовою книга Л. Цегельського «Ukraina sveriges beriglömbda bundsförvani» («Україна колишня шведська союзниця»). Її видання пов'язане з австро-угорською дипломатичною місією Л. Цегельського до Швеції з метою залучити останню до союзу з Центральними державами. Хоча ця місія й не мала успіху і Швеція залишилася нейтральною, але видання книги посприяло прихильному ставленню шведських громадсько-політичних організацій до української проблеми як усередині країни, так і на міжнародному рівні⁶².

Союз сприяв друку іноземних учених, публіцистів. Уже названо праці румунського професора З. Арборе, болгарського вченого І. Шишманова. Крім них, потрібно виокремити працю шведського дослідника, присвячену творчості Т. Шевченка, А. Єнсена «Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben. Literarische Studie» («Тарас Шевченко. Життя українського поета. Літературна студія», Відень, 1916), В. Хоми-Довського «Ukrajina i Ukrajinci» (Загреб, 1915), у якій інформував хорватську націю про українські справи, німецького публіциста П. Рорбаха «Der Krieg und die deutsche Politik» («Війна і німецька політика», 1915), Г. Кляйнова «Das Problem der Ukraina» («Українська проблема», Відень, 1915) та багатьох інших.

За сприянням союзу також видано такі праці: М. Возняка «Наша рідна мова» й «Пам'яті Івана Франка», В. Будзиновського «Як Москва нищила Україну», В. Гнатюка «Національне відродження австро-угорських українців (1772–1880 рр.)» і «Українська народна словесність», В. Антоновича «Хмельниччина в повісті Г. Сенкевича»,

⁵⁸ Дашкевич Я. Турецько-українські взаємовідносини... С. 167, 172.

⁵⁹ Патер І. Союз визволення України... С. 103.

⁶⁰ Вістник. 1915. № 7–8. С. 22–23.

⁶¹ Патер І. Союз визволення України... С. 105.

⁶² Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. С. 315.

В. Короленка «Як упала царська влада (оповідання простим людям про події в Росії)», М. Богдановича «Білоруське відродження», художні твори Б. Лепкого, Р. Купчинського, А. Чайковського, В. Пачовського, Л. Глібова, О. Стороженка, граматики української мови В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького та низку інших книг наукового, суспільно-політичного й художнього спрямування.

Зазвичай видання союзу розсилали по таборах українських полонених і виселенців в Австро-Угорщині та Німеччині, продавали в адміністрації видань СВУ у Відні, вони потрапляли в Наддніпрянщину таємно й зовсім випадково. До державних та університетських бібліотек нейтральних країн, а також до емігрантських організацій Америки й Канади висилали цілеспрямовано – вони ставали відомими світовій громадськості⁶³.

У виданнях СВУ брали участь політичні діячі, науковці, іноземні вчені, публіцисти, письменники: А. Баб'юк (М. Ірчан), О. Бачинський, В. Біберович, І. Боберський, А. Волощак, О. Галичанка (О. Кисілевська), К. Гриневичева, Л. Ганкевич, М. Ганкевич, О. Грицай, В. Гнатюк, В. Дорошенко, А. Жук, П. Карманський, О. Кобилянська, І. Крип'якевич, А. Крушельницький, З. Кузеля, С. Кузик, В. Левицький, Є. Левицький, М. Лозинський, О. Маковей, Т. Мелень, М. Меленевський, О. Назарук, І. Німчук, М. Новаківський, М. Опока, Я. Остапчук, О. Охримович, О. Пеленський, О. Скоропис-Йолтуховський, В. Темницький, Ю. Шкрумеляк та багато інших.

У 1914–1916 рр. союз видав понад 70 книг загальним накладом понад 200 тис. примірників, а за весь період діяльності – понад 150 книг і брошур українською та іноземними мовами⁶⁴.

Отже, видавнича діяльність СВУ вирішувала такі три основні проблеми: 1) піднесення національної свідомості серед українців, зокрема полонених і виселенців українських таборів в Австро-Угорщині та Німеччині; 2) поширення й утвердження українського питання як міжнародного чинника; 3) наближення змагання українців за свою державну незалежність і соборність. Вважаю, що це питання заслуговує на більшу увагу і вивчення як із боку істориків, літераторів, політологів, так і фахівців-книгознавців, адже на традиціях близького минулого потрібно будувати сучасну книговидавничу справу в Україні.

REFERENCES

1. Danylenko, K. (1979). *Vydavnyche tovarystvo im. Ivana Franka*. In *Soiuz vyzvolennia Ukrainy 1914–1918: zb. spohadiv* (pp. 158–159). Vienna; New York [in Ukrainian].
2. Dashkevych, Ya. (2008). *Turetsko-ukrainski vzaiemovidnosyny v pershii polovyni XX stolittia (informatsiini zviazky)*. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 16, 166–167 [in Ukrainian].
3. *Die Ukraine und der Krieg*. (1915). München [in German].
4. *Do hromadskoi dumky Yevropy!* (1914). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 1, 2 [in Ukrainian].

⁶³ Патер І. Союз визволення України... С. 87.

⁶⁴ Там само. С. 88.

5. Doroshenko, V. (1915). V sto-pershii rokovyny. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 11–12, 2 [in Ukrainian].
6. Doroshenko, V. (1967). Vseukrainske znachennia USS. *Za voliu Ukrainy*, 39 [in Ukrainian].
7. Lypa, Yu. (1917). *Soiuz vyzvolennia Ukrainy*. Odesa [in Ukrainian].
8. Narizhnyi, S. (1942). *Ukrainska emihratsiia: Kulturno-osvitnia pratsia mizh dvoma viinamy*. Prague [in Ukrainian].
9. Nasha platforma. (1914). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 1, 1–2 [in Ukrainian].
10. Pamiatkova knyzhka Soiuzu vyzvolennia Ukrainy i Kalendar na 1917 rik. (1917). Vienna [in Ukrainian].
11. Pater, I. (2000). *Soiuz vyzvolennia Ukrainy: problema derzhavnosti i sobornosti*. Lviv [in Ukrainian].
12. Romaniuk, M. (1996). Do istorii stanovlennia ukrainskoi tabirnoi presy (1915–1917 rr.). Proceedings of the Third International Congress of Ukrainian studies (History). (pp. 213–222). Kharkiv, 26–29 serpnia 1996. Kharkiv [in Ukrainian].
13. Rozsvit (Rashtat). (1916, Sichen 13) [in Ukrainian].
14. Rozvaha (Fraishtadt). (1915, Lystopad1) [in Ukrainian].
15. Rudnyćkyj, S. (1914). *Ukraina und die Ukraiener*. Wien [in German].
16. Shevchenkivskyi kult u Halychyni i rosiiska okupatsiia. (1915). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*, 33–34, 14 [in Ukrainian].
17. Skoropys-Yoltukhovskiy, O. (1920–1921). *Moi «zlochyny»*. *Khliborobska Ukraina: zbirnyk* (Vol. II, III, IV). Vienna [in Ukrainian].
18. Smal-Stotskyi, R. (1967). Pochatok vidnovy Ukrainskoi Derzhavy. *Kalendar-almanakh Ukrainskoho narodnoho Soiuzu na 1967 rik*, 93 [in Ukrainian].
19. Svoboda (New York). (1954), 155 [in Ukrainian].
20. Tsehelskyi, Yu. (1992). *Zaha rodu Tsehelskykh i rozpovid pro Kaminku Strumilovu*. Ellicott City [in Ukrainian].
21. *Ukrainische Nachrichten*. (1914, September 16) [in German].
22. *Ukrainische Nachrichten*. (1915, November 11) [in German].
23. *Ukrainske slovo*. (1916, Sichen 24). [in Ukrainian].
24. *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy (dali – Vistnyk)* (1914), 1; 1–2 [in Ukrainian].
25. *Vistnyk*. (1914), 2; 1–2, 9 [in Ukrainian].
26. *Vistnyk*. (1914), 3–4; 16 [in Ukrainian].
27. *Vistnyk*. (1915), 19–20; 24 [in Ukrainian].
28. *Vistnyk*. (1915), 23–24; 20 [in Ukrainian].
29. *Vistnyk*. (1915), 25–26; 21–23 [in Ukrainian].
30. *Vistnyk*. (1915), 27–28; 16 [in Ukrainian].
31. *Vistnyk*. (1915), 29–30; 19–20 [in Ukrainian].
32. *Vistnyk*. (1915), 33–34; 14 [in Ukrainian].
33. *Vistnyk*. (1915), 37–38; 16 [in Ukrainian].
34. *Vistnyk*. (1915), 39–40; 16 [in Ukrainian].
35. *Vistnyk*. (1915), 7–8; 17, 22–23 [in Ukrainian].
36. *Vistnyk*. (1915), 9–10; 16–17, 22–23 [in Ukrainian].
37. *Vistnyk*. (1916), 104; 442 [in Ukrainian].
38. *Vistnyk*. (1916), 111; 535 [in Ukrainian].
39. *Vistnyk*. (1916), 54; 572 [in Ukrainian].

40. Vistnyk. (1916), 5–6; 46–47 [in Ukrainian].
41. Vistnyk. (1916), 77–78; 143 [in Ukrainian].
42. Vistnyk. (1916), 83–84; 198 [in Ukrainian].
43. Vistnyk. (1916), 93–94; 279 [in Ukrainian].
44. Vistnyk. (1916), 97; 535 [in Ukrainian].
45. Vistnyk. (1916), 99; 332 [in Ukrainian].
46. Vistnyk. (1917), 38; 317–318 [in Ukrainian].
47. Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Uriady. Postati. (2009). Lviv [in Ukrainian].

Ivan PATER

Doctor of Historical Sciences, Professor

Principal researcher

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>

e-mail: I.Pater@nas.gov.ua

PUBLISHING ACTIVITIES OF THE UNION FOR THE LIBERATION OF UKRAINE

The study analyzes publishing of the Union for the Liberation of Ukraine (SVU) during the First World War: shows the national and political orientation of editions, its aim at real clarification of the current international situation, and the role and place of Ukrainian issue in the European political space. Emphasis is placed on the importance of SVU press publications on coverage of the military events on all fronts of the war, various problems of Ukrainian national life, the situation of the Ukrainian population in the Russian-occupied Galicia-Bukovina lands, forced military extortions, forcible deportation of Ukrainian intellectuals to Siberia. After the defeat of Russian troops in Galicia, the evacuation of the locals deep into the Russian provinces, establishing of Eastern Orthodoxy on occupied territories. In European countries and among public and political figures and publicists, the Ukrainian case was popularized by the German and French-speaking Ukrainian press. Union appeals to some European peoples with exposing the fabrications of Moscow Pan-Slavism against Slavdom, regarding the protection of culture, prosperity, and peace in Europe from Moscow's barbarism, calling for assistance in resolving the fate of Ukraine was significant. The influence of the information and diplomatic policy of the Union on spreading and promoting the Ukrainian issue as an international factor, as well as raising national consciousness among the captive Ukrainians and deportees of Ukrainian camps in Austria-Hungary and Germany, the propaganda of national liberation ideas among Ukrainian society are revealed. The author showed a wide range of publications: from the camp press to publications of fundamental works of famous Ukrainian and foreign scientists, classics of Ukrainian and world literature, politicians, publicists. It has been shown that SVU publications had a clear political and ideological direction - the struggle for state independence and unity of Ukrainian lands.

Keywords: Union for the Liberation of Ukraine, publishing, book, periodical.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НОВІТНЯ ДОБА

ВИПУСК 6

Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2018. Вип. 6. 264 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

Contemporary era / [resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2018. Issue 6. 264 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 5 від 20.12.2018 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (*Gołębiowska-Tobiasz Aneta*), dr (Польща)

Дзінковський Томаш (*Dzieńkowski Tomasz*), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

ПАТЕР Іван. Видавнича діяльність Союзу визволення України	3
ДЗІСЯК Ярослав. Нащадки шляхти – керівники українських збройних формувань Галичини першої чверті ХХ століття	20
ДРОГОБИЦЬКИЙ Ігор. Особливості використання досвіду збройної боротьби за державність 1918–1919 років у справі творення Української народної самооборони (1943)	32
ПАВЛОВИЧ Юрій. Особливості внутрішньої політики Республіки Білорусь в українській візії (1991–2004)	41
ТКАЧУК Андрій. Проблеми військового будівництва в Україні на початку 2000-х років	57
ПОПКО Сергій. Вплив російської збройної агресії на активізацію співпраці НАТО й України (2014–2018)	68

До 100-річчя ЗУНР

ГЕЛЕЙ Степан. Західноукраїнська Народна Республіка в історичних працях Василя Кучабського	78
CHUPRII Leonid. Geopolitical views of Stepan Rudnytskyi – advisor to the West Ukrainian People’s Republic	98
ТИМЧЕНКО Роман. Дипломати УНР і ЗУНР на Паризькій мирній конференції	105
МАЛЮТА Ольга. Західноукраїнська Народна Республіка: зовнішньо-політичне й економічне підґрунтя утвердження української державності	119
MARCHENKO Yaroslav. Vovchukhiv operation of the Ukrainian halychyna’s army (1919): background, progress, aftermath	143
ЗУБКО Ольга. Перемоги та поразки ЗУНР на сторінках подільської преси (1918–1919)	153
ФІЦУЛЯК Мирослав. Листопадові дні 1918 року в Перемишлі	163

ПОСТАТІ

- КОСТИШИН Роман. Громадсько-політична діяльність Володимира Кохана
в історіографічному дискурсі 177
- РОМАНЮК Михайло. Становлення особистості
Головного командира УПА Василя Кука (1913–1941) 189

ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД

- ЯКИМОВИЧ Богдан. Причини поразки ЗУНР:
інвазія, героїзм, бездіяльність чи зрада? 198

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

- СОВА Андрій. Невідомі документи львівських архівів
про діяльність Романа Шухевича в Українському студентському
спортовому клубі 212
- СТАСЮК Олександра. Демократія по-сталінськи,
або як фальсифікували вибори в Радянському Союзі. 243
- ЗАЙЦЕВ Юрій. «Ненавиджу ґрати на вікнах» 249

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- КРОВИЦЬКА Ольга. [Огляд на]: Падовська О.
«Книжка про Малковичі». Львів: Ліґа-Прес, 2014. 928 с. 258